

İNSAN SURESİNİN BELAGAT AÇISINDAN TAHLİLİ

Alaa Aldeen AL KARAZ*

Özet

Kur'an, belagatın en yüksek noktasındadır. Bu bakımdan Kur'an'da hem Arapların hem de Arap olmayanların benzerini ortaya koyamayacakları bir i'caz özelliği vardır. Dolayısıyla Ku'ran, i'caz, teşbih, istiare, kinaye, fasılalar, mübalağa gibi belagatın bütün konularında en üst seviyededir. Pek tabii, Kuran'ın "İnsan" adlı suresinde de bazı belagat sanatları mevcuttur. Ayrıca Kur'an'da kelamı meydana getiren lafız, mana ve ikisi arasındaki uyum ve irtibat dengesi en üst düzeyde korunmuş olup, böylece o erişilmesi mümkün olmayan bir üstünlüğü elde etmiştir.

Anahtar kelimeler: insan, sure, belagat.

THE ANALYSIS OF SURAH AL-INSAN FROM ELOQUENCE ASPECT

Abstract

The Holy Quran has reached the zenith in eloquence. The Holy Quran has an *i'caz* feature of which neither Arabs nor non-Arabs can challenge to present a likeness. As such, the Quran has the highest level of fluency, eloquence, non-literal expression, metaphor, simulation and abridgement in rhetoric. Naturally, the chapter of Human carries some examples of the rhetorical devices. Besides, any word in the Quran is a combination of pronunciation and meaning and in between these two there is a very strong connection and alternation and this makes the Quran being different of anything else.

Keywords: Person, Surah, eloquence.

Giriş

Sözün fasih olmakla birlikte halin gereğine uygun olmasına belagat denir. el-Curcânî ise belagatı şöyle tarif eder: Belagat konuşmacıda bir meleke (yetenek)tir ki onula belîğ bir söz söylemeyi becerir. Sözde belagat, onun halin gereğine uygun olmasıdır¹.

* Öğr. Gör., KTO Karatay Üniversitesi Arapça Mütercim Tercümanlık Bölümü, Konya, alaa.alkaraz@karatay.edu.tr, ORCID, 0000-0003-0475-8911

¹ Ali b. Muhammed el-Curcânî, *et-Tarifât*, 1403/1983, s. 66.

Belagat ilimleri üçtür: Me‘anî, beyân ve bedî‘.

Me‘anî, lafızların sözcüklerin halin gereğine uygun olduğunu bildiren hallere dair usul ve kuralları açıklayan ilimdir². Me‘anî, belagatçıların, cümleyle bağlantılı olan belağî konulara ve cümleye ârız olan takdim, te‘hir, zikir-hazif, tarif-tenkir, fasl-vasl, veya îcaz-itnab gibi şeylere verdikleri ıstılahlar (terimler)dır³.

Beyan, aynı mananın birçok ve değişik üslupla ifade edilmesinden bahseden ilimdir⁴.

Bedî‘, manaya delaleti açık ve durumun gereğine uygun olan sözü lafız ve mana yönünden güzelleştiren şeylerden bahseden ilimdir⁵.

Tevriye, iltifat, tıbak, mukabele, husn-i taksim, tezyîl, husn-i ibtida ve husn-i tahallus manevi güzelleştiricilerdendir.

Cinâs, iktibas, tevriye, tazmin, seci‘ ve muvazene lafzî güzelleştiricilerdendir.

Arap kavminin belagat ve fesahat sahasında en yüksek mertebeye ulaştığı bir devirde gereken en büyük mucize şüphe yok ki belagat ve fesahatın en büyük timsali olan ve hiç kimse tarafından taklit edilmeyen Kur‘an‘ın vahyedilmesi olmuştur. Kuran‘ın i‘cazı, ona benzer veya ona yakın bir eserin meydana getirilmemesidir. Buna Kur‘andaki şu ayeti örnek olarak gösterebiliriz: “*De ki, bu Kur‘ân‘ın bir benzerini meydana getirmek için ins ve cin bir araya gelseler ve hatta birbirlerine yardımcı olsalar bile, onun gibisini meydana getiremezler.*”⁶

Kur‘an retoriği çok fazla şekillerde çok çeşitli üsluplara sahiptir. Kendi içinde i‘caz ve özel anlatım biçimi vardır. Bu sebeple Kuran, kendisini diğer beyan ilimlerinden ayıran bir belagat üslubuna sahiptir. Arapların Kur‘an‘a karşı olan şaşkınlığı esasen fesahat ve belagat sahiplerinin onun benzerini ortaya koyamadığından kaynaklanmaktadır.

² el-Curcânî, *et-Tarîfât*, s. 201.

³ Ahmed Matlub, *Esâlibu‘l-Belağa*, Kuveyt 1980, s. 42.

⁴ Celaleddin Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvinî, *el-Îzah fî Ulumi‘l-Belağa (el-me‘ani, el-beyan, el-bedîi)*, (yay. İbrahim Şemseddin), I, Beyrut 1424, s. 201.

⁵ el-Kazvinî, *aynı eser*, I, s. 317.

⁶ İsrâ, 17/88.

İnsan Suresi ve Bu Suredeki Belagat Sanatları

İnsan suresi Medine’de nazil olmuştur. Otuz bir ayet ve iki yüz kırk kelimeden ibarettir. Bu sure aynı zamanda هل أتى، والدهر، والأمشاج diye adlandırılmaktadır. Ahiretle ilgili birçok unsuru ele almaktadır. Farklı bir yöntemle ebedilik yurdundaki muttaki ve iyi kimselerin mutluluğundan ve onların naîm cennetlerinde kalacaklarından bahsetmektedir. Sure, Allah’ın insanı birtakım evrelerden geçirerek yaratmadaki gücünü ve onu yükümlü tuttuğu ibadetleri yapmaya hazırladığını açıklayarak başlar. Yüce Allah insana yükümlülük vermiştir. Çünkü ona görme, işitme ve diğer duyguları da vermiştir. Daha sonra Allah’ın, ahirette cennetlik insana hazırladığı mutluluktan bahsetmektedir. Arkasından bu mutlu kimselerin özelliklerini ayrıntılı olarak zikretmektedir. Onları, adaklarını yerine getiren, Allah rızası için yoksulları doyuran ve Allah’ın azabından korkan kimseler olarak nitelendirmektedir. Yüce Allah’ın, onları suratların asıldığı, kaşların çatıldığı o sıkıcı günde rahata kavuşturacağını zikretmektedir.

Cennetliklerin yeme, içme, giyinme ve sabah akşam etraflarında dolaşan hizmetçilerle ilgili olarak içinde buldukları rahat ve huzuru belirtmektedir. Sure, Kuran’ın, anlayışlı bir kalbe veya kendi nuruyla aydınlanan kıvrak bir zekaya sahip olan kimseye bir öğüt olduğu açıklamasıyla sona ermektedir.⁷

Daha önce bilinmeyen bir şey hakkında bilgi istemeye istifham-i takrîrî denir.⁸ Bu, muhatabı bildiği şeyi ikrara sevk etmektir. İstifham-ı takrîrînin beyan ilmindeki amacı, muhatabı delille yenmek ve ona konuşmacının istediği şeyi itiraf ettirmektir. Bununla soru değil, takrir kastedilir.⁹ Çoğunlukla Allah’ın ألم نشرح لك صدرك “*Seni rahatlatmadık mı?*”¹⁰ sözünde olduğu gibi hemzeli olur. Allah’ın هل أتى على الإنسان حيناً من الدهر لم يكن شيئاً مذكوراً “*İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçmedi mi?*”¹¹

"هل أتى" istifham-i takrîrî ve hitap üslubu şekillerindedir ve burada iki muayyen olmayan şey için kullanılmıştır. İstifham, anlamak

⁷ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, III, Halep 1414/1994, s. 441.

⁸ Ahmed Metlub Ahmed, *el-Mustalahatu'l-Belağa*, Irak 1983, s. 181.

⁹ Abdurrahman b. Hasan Habannakî, *el-Belağatu'l-Arabiyye Ususuha*, Dımaşk 1416/1996, s. 212.

¹⁰ İnşirah, 94/1.

¹¹ İnsan, 76/1.

için talep edilen bir üslup biçimidir ve herhangi bir durumun tahkiki için kinaye şeklinde kullanılır. Bu şekilde insanın Allah'ın vahdaniyetini ve rububiyetini kabul edip itiraf etmesini sağlamak içindir. İstifhamın öncelikli olarak sunulmasının nedeni kendisinden sonra gelecek olan cümle için teşvik sağlamaktır¹². Özellikle istifham üslûbunda هل, قد anlamında kullanılır. Anlamı şöyledir (أقد أتى) takrîr ve takrîb şeklindedir yani insana vaktinden önce gelmesi, şeklindedir¹³.

İstifham mevcuttur. Ondakastedilen gerçektan istifham yani soru sormak değıl, takdirdir. Yüce Allah şöyle soruyor: هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ "İnsan (henüz)...üzerinden geçmedi mi."¹⁴ (Yani gerçektan geçti/geldi) insana evet diye cevap veriyor. Sorunun cevabı, soran herkese evettir.

Belagatçılar müsned ve müsnedun ileyhın durumundan örnek verirken, ma'rife ve nekireden bahsetmişlerdir. Onlar ma'rifeliğı altı hususta örnek olarak veriyorlardı: Zamirlerde, alemde, ism-i işarete, ism-i mevsulda, elif-lam ile ma'rife olanda ve izafetle ma'rife olanda. Belagatçılar, bunların geliş sebeplerini ve kendisi yüzünden gelen mananın açıklamasını belirtmişlerdir¹⁵.

Nekirelik, ma'rifeliğın getirmeyeceğı manaları taşır. Suredeki ma'rifelik ve nekirelik, sadece Kur'an'ın i'cazını ve beyanını açıklayan delaletler içindir. Nekirelikte, beklediğı rahatlık ve mutluluk konusunda insan hayaline bir alan vardır.

عيناً , سرورا kelimesi, ta'zim (saygı) için nekire olarak gelmiştir. , كاساً نعيماً , ملكاً kelimeleri de böyledir.

" إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ "

"Şüphesiz biz insanı, karışım hâlindeki az bir sudan (meniden) yarattık."

"الإنسان" kelimesindeki lam-ı ta'rif (belirlilik takısı) cins içindir yani âdemoğlunun cinsini belirlemek içindir. Ayette de şu şekilde geçmektedir:

¹² Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XXIX, Tunus 1984, s. 371.

¹³ Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf 'an Hakâiki Gavamizi't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Akavil fi Vucuhi't-Te'vil*, IV, Beyrut 1407, s. 665.

¹⁴ İnsan, 76/1.

¹⁵ el-Kazvinî, *aynı eser*, II, s. 13.

"إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ" ¹⁶ Her ne olursa olsun insan zikredilen bir şey değildir. İnsan bu ayette ism-i cinstir, tüm insan ırkını kapsar.

"يُوفُونَ بِالَّذَرِّ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا":

*"O kullar adaklarını yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar."*¹⁷

"الَّذَرِّ" kelimesinde lam-ı ta'rif cins içindir, yani her şeyi kapsamaktadır¹⁸.

Surede te'kit üslubu vardır. Konuşmacının sözünü te'kit etmekten amaç muhataba sözünü kesin olarak ve sözünün ifade ettiği şeyi kastederek ve ondan emin olarak söylediğini zannederek, süsleyerek yanılmak ve bir şey tasarlamak için söylemediğini bildirmektir¹⁹.

Tekrar, bir şeyi üst üste getirmekten ibarettir²⁰. Tekrîr, te'kitten daha belîğdir. O fesahatın güzelliklerindedir²¹. Tekrar, belagatın önemli yöntemlerinden birisidir. Bu üslup karinelerden ve siyaktan anlaşılan belagatın ince hassas amaçları için ortaya çıkmıştır. Bu amaçlar manayı içten sağlamlaştırma, hasret çekme ve üzüntü ve ayrılığın uzunluğu gibi şeylerdir²².

Bu İnsan suresinde gelen te'kit üslubu çeşitlidir. Bazı ayetlerde İN ile te'kit edilmiştir. Bazıları da masdarla te'kit ve nehiy ile tekit gibi, tekit ifade eden üsluplarla te'kit edilmiştir. Ayrıca sure te'kit ifade eden takrîr üslubunu da ihtiva etmektedir:

"إِنَّ الْأُبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا"

*"İyiler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. Bir pınar ki Allah'ın kulları ondan içer, onu (istedikleri şekilde) fişkırtıp akıtlar."*²³

eş-Şurb (الشرب) fiili iki kez tekrar edilmiştir. Çünkü ilk olarak eş-Şerab (الشراب) kelimesini zikrettiğinde burada maksat, varlığını göstermektir, ikincisinde ise sanki ondan içerler ve lezzet alırlar der gibi

¹⁶er-Razî, *aynı eser*, XXX, s. 208; ez-Zemahşerî, *aynı eser*, IV, s. 665.

¹⁷ İnsan, 76/7.

¹⁸ İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 383.

¹⁹ Habannakî, *aynı eser*, s. 140.

²⁰ el-Curcânî, *aynı eser*, s. 90.

²¹ Abdurrahman es-Suyûtî, *el-Belağatu'l-Kurân'iyye*, Kahire 1993, s. 111.

²² Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *el-Belağatu'l-Vadiha*, Kahire 1969, s. 279.

²³ İnsan, 76/5-6.

tad almaktan bahsetmiştir. eş-Şurb (الشرب) kelimesi ibtida harfi ile başlamıştır. Daha sonra ilsak harfi ile devam etmiştir. Çünkü bardak onların ilk amacı ve ondan içmek gayeleridir. Gözler ise; içeceklerini süzdükleri şeydir. Gerçek anlamı şöyledir: Allah'ın kulları bundan içmektedirler²⁴.

"وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِأَيِّبَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا قَوَارِيرًا مِنْ فِضَّةٍ قَدَرُوهَا تَقْدِيرًا"

"Etraflarında gümüş kaplar, şeffafkadehler dolaştırılır. Gümüşten billur kaplar ki, onları (ihtiyaca göre) ölçüp düzenlemişlerdir."²⁵

"قواريرًا" kelimesinin tekrar edilmesi: Eğer tekrar edilmeseydi sıfatın mevsuf ile olan güçlü bağından ötürü ayetin başında olamazdı²⁶.

"إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا"

"Şüphesiz biz insanı, karışım hâlindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu işitir ve görür kıldık."²⁷ Bu ayet *إِنَّ* ile te'kit edilmiştir.

إِنَّ kesinlik ve anlamı kuvvetlendirmek için kullanılmaktadır. Allah'ın insanı boş yere yarattığını iddia eden müşriklerin durumunu aşağılamak için kullanılmıştır²⁸.

Burada başka bir tekit vardır. O da muttasıl zamirin munfasıl zamirle te'kididir. Böylece te'kit üstüne te'kit olmuştur. Bu ayrıca kasr ifade eder. Çünkü hasr ve tahsis ancak te'kit üstüne te'kittir.

"إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا"

"Şüphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder."²⁹

²⁴ez-Zemahşeri, *aynı eser*, IV, s. 668.

²⁵ İnsan, 76/15-16.

²⁶ Ebû'l-Beka Abdullah b. el-Huseyn b. Abdullah el-'Ukberî, *et-Tibyan fi İrabi'l-Kurân*, (thk. Ali Muhammed el-Becavî, İsa el-Banî el-Halebî ve Şürekauhu), II, s. 1259.

²⁷ İnsan, 76/2.

²⁸ İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 373; Muhammed b. Yusuf eş-Şehir ebû Hayyan el-Endülüsî, *Tefsiru'l-Bahru'l-Muhit*, X, (thk. Sıdkı Muhammed Cemil), Beyrut 1420, s. 358.

²⁹ İnsan, 76/3.

"إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ" cümlesi تَبْتَلِيهِ cümlesini açıklamak ve kelamı güzelleştirmek için gelmiştir. إِنَّ ile de müşriklerin Kur'an'ın getirdiğinin batıl olduğuna dair olan iddialarının reddini kesinleştirip güçlendirmiştir³⁰.

"إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَ وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا"

"Şüphesiz biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık."³¹

Bir önceki ayette iki gruptan bahsederken, uygun olan vaad ve vaîd'den bahsedilmesi gerekirdi³².

(إِنَّ) te'kid harfi ile vermiş olduğu vaîd haberini kesinleştirmiş olmaktadır. Bu şekilde onların kalplerine korkuyu salmak istemektedir. Çünkü söz veren (el-Müteva'id) eğer sözünü bir te'kid ismi veya harfi ile güçlendirmişse o zaman bundan kaçış yok demektir³³.

"إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آيْمًا أَوْ كُفُورًا وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا"

"Şüphesiz biz, Kur'an-ı sana elbette biz indirdik biz.O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme.Sabah akşam Rabbinin adını an.Gecenin bir kısmında O'na secde et; geceleyin de O'nu uzun uzadıya tespih et."³⁴

Haberin (إِنَّ) ile güçlendirilmesi kendisine yapılan vurgunun öneminden ötürüdür³⁵.

إن هذه تذكرة denmesinden kasıt Allah'ın saadet sahiplerinin ve zorluk sahiplerinin durumlarını örneklemek içindir³⁶.

"إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا"

"İyiler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler."³⁷

³⁰ İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 376.

³¹ İnsan, 76/4.

³² ez-Zemahşeri, aynı eser,IV, s. 667.

³³İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 377.

³⁴İnsan, 76/23-26.

³⁵ez-Zemahşeri, aynı eser,IV, s. 674; Nasruddin Ebû Abdullah b. Ömer el-Beyzavî, Envaru'l-Tenzil ve Esraru't-Te'vil, I, Beyrut 1414, s. 430.

³⁶er-Razî, aynı eser, XXX, s. 203.

³⁷İnsan, 76/5-6.

Müşriklerin inkârlarını reddetmek için şükredenlere verilecek karşılık hakkında haberin te'kidi, müminlerin ahirette onlardan daha iyi olmalarıdır. Bu müminlere göre müjdeye önem verildiğini ifade etmek içindi.³⁸

Bir de te'kid ifade eden nehiy üslubu vardır.

"وَلَا تُطِيعُوا مَنْهُمْ آيْمًا أَوْ كُفْرًا" emrin sabretmekle güçlenmesi sağlandığı için nehyedilmiştir³⁹.

"وَدَلَّلْتُ فُطُوفَهَا تَذْلِيلًا". Yani, o büyük ağaçlardaki meyveleri hiçbir zorluk olmadan ağaçları ekip bükmeden toplamışlardır. Buradaki التذليل kelimesi kolaylık için kullanılmıştır. "تذليلًا" kelimesi ise müe'kked mastar olarak gelmiştir⁴⁰.

"يَفْجُرُونَهَا تَفْجِيرًا": (يَفْجُرُونَهَا) fiilini mastarı olan تَفْجِيرًا kelimesi ile anlamını güçlendirmiştir⁴¹.

"فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ". Buradaki emir kalıbı zorunluluktur. Mübalaga sigasından ötürü tekrarlanmıştır⁴².

İnsan suresinde takdim ve te'hir üslubunu da görmekteyiz.

Takdim ve te'hirden sonra bir şeye önem verme, Kur'an'daki takdim ve te'hirin en önemli amaçlarından. Yüce Allah'ın هَلْ أَتَىٰ سÖZÜNDE takdim ve te'hir üslubu vardır.

"هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا"

"İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti."⁴³

Harf-i cerle mecruru عَلَى الْإِنْسَانَ failden yani حِينَ den önce getirilmiştir. Aslolan failin harf-i cerle mecrurundan önce gelmesidir. Fakat ayetteki ifade عَلَى الْإِنْسَانَ dir, عَلَى الدَّهْرِ değildir. Çünkü الدَّهْرِ geçer.

³⁸İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 379.

³⁹İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 402-404.

⁴⁰İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 390.

⁴¹İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 382.

⁴²er-Razî, aynı eser, XXX, s. 228.

⁴³İnsan, 76/1.

İnsandan bahsetmek, ayette geçen ifade *من الدهر* den daha önemlidir. Böylece failin te'hiri ve harfi cerle mecrurun takdîmi gerekmiştir⁴⁴.

"إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا"

"Şüphesiz biz insanı, karışım hâlindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu iştir ve görür kıldık."⁴⁵

نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا . Bu ayette, takdim ve te'hir vardır. Önem verildiği için الابتلاء (deneme) takdim edildi. Çünkü o, mutluluk ve mutsuzluk sebebidir⁴⁶.

Surede îcaz ve itnâb üslubunu da görüyoruz.

Îcaz, açık ve seçik olmakla birlikte çok manayı az lafız ile gerçekleştirmektedir⁴⁷.

İtnâb, manayı elde edilecek bir fayda sebebiyle daha fazla lafızla gerçekleştirmektedir⁴⁸.

"إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً" cümlesi îcaz-ı hafz üslubuna sahiptir⁴⁹. Bu ayet dâhil diğer ayetlerde de geçtiği üzere azap konuları zikredildiğinde bir îcaz ile karşılaşılıyor. Ancak sevap ayetlerine gelindiğinde detaylı bir anlatım görüyoruz. Buda rahmet kapısının daha güçlü ve geniş olduğunun göstergesidir⁵⁰. Bu surede cezanın zikri sırasında îcaz üslubunun Allah'ın müminlere olan lütfunun belirtildiği sırada da Allah tarafından daha çok hayır yapmayı ve onun hazırladıklarına teşvik için itnab üslubu gelmiştir.

"وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا"

"Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir. Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir."⁵¹

⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *Tefsîru'l-Kurtûbî el-Câmi*, li *Ahkâmi'l-Kur'an*, XIX, (thk. Ahmed el-burdevânî-İbrahim Etfeyyeş), Kahire 1964, s. 120.

⁴⁵İnsan, 76/2.

⁴⁶İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 375.

⁴⁷ Tacettin Uzun ve diğerleri, *Anlatımlı Belağat*, Konya 2008, s. 107.

⁴⁸ Uzun ve diğerleri, *aynı eser*, s. 107.

⁴⁹Muhammed Ali es-Sâbûnî, *aynı eser*, III, s. 443.

⁵⁰er-Razî, *aynı eser*, XXX, s. 226.

⁵¹İnsan, 76/17-18.

"سَلْسَبِيًّا" kelimesi: 'ب' harfinin eklenmesi ile kelime humasî kalıbındandır. Kolaylık ve akıcılık anlamını taşımaktadır. Hamr kendisine teşbih edilmiştir çünkü insanlar arasında yaygın olarak bilinen, cennet şarabının en iyi içecek olduğudur⁵².

"عِينًا" bardak yerine "bedel" olmuş bir kelimedir. Bu da îcaz-ı hazftır. Sanki onunla hamr içiyorlar demektir. Bu da îcaz'daki hazf üslubundandır⁵³.

"وَأذْكَرَ اسْمَ رَبِّكَ" İtnab, Allah'ı zikretmeyi, hamdi, tesbihi ve tehlili de gerekli kılmaktadır.

"وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ" bu ayette insanların dikkatini çekmek ve kendilerini murakebe etmeleri için gizli anlamlar mevcuttur. Bundan dolayı bu dilemeyi إِنَّ اللَّهَ كَانَ sözünü ekleyerek itnab üslubuyla anlatmıştır⁵⁴.

Vasl ve Fasl üslubunu da görüyoruz.

Vasl, bir cümleyi başka bir cümleye vav harfiyle atfetmektir.

Fasl, aralarındaki bağlantıdan dolayı ya da karışıklığı önlemek için iki cümleyi birbirine bağlamamaktır⁵⁵. Şu ayetlerde vasl üslubu vardır:

"فَوْقَهُمُ اللَّهُ شَرٌّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلِقَاءَهُمْ نَصْرَةٌ وَسُرُورًا وَجَزَاءُ مَا صَبَرُوا جَنَّةٌ وَحَرِيرًا"

"Allah da onları o günün kötülüğünden korur ve yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verir. Sabretmelerine karşılık da onları cennet ve ipek (ten giysiler) ile mükâfatlandırır."⁵⁶

Bu ayetteki vaslın sebebi üç cümlelerin, mazi fiilli olmasıdır. Üç cümlelerin fiil olma ve mazi olmada birbirlerine benzemeleri sebebiyle "فَوْقَهُمُ اللَّهُ شَرٌّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلِقَاءَهُمْ نَصْرَةٌ وَسُرُورًا وَجَزَاءُ مَا صَبَرُوا جَنَّةٌ وَحَرِيرًا" cümlesini فوقاهم ve لِقَاءَهُمْ cümleleri atfedilmiştir⁵⁷.

Faslın bir türü, istinaf-ı beyanîdir. Buna şibh-i kemali'l-ittisal da denilir. Şibh-i kemali'l-ittisal iki cümle arasında olur. İkinci cümlelerin diğerine, birinci cümleden olağan bir soruya cevap teşkil etmesi halinde gerçekleşir. Sonraki cümle bu soruya cevap vermek için gelir ve vav ile

⁵²ez-Zemahşeri, *aynı eser*, IV, s. 672.

⁵³ez-Zemahşeri, *aynı eser*, IV, s. 669.

⁵⁴İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 413.

⁵⁵ Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *aynı eser*, s. 252.

⁵⁶İnsan, 76/11-12.

⁵⁷ İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 389.

atfedilmez. Soruya cevap olarak gelen cümle lafızla açıklanmaksızın zihinde varsayılmıştır. İnsan suresinin şu ayetlerinde istinaf-ı beyanî vardır⁵⁸.

"إِنَّا خَلَقْنَا" , "إِنَّا هَدَيْنَاهُ" , "إِنَّا أَعْتَدْنَا" , "إِنَّ الْأُبْرَارَ" , "إِنَّا نَخَافُ" , "إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً" , "إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا" , "إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ" , "إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ"

el-Curcanî şöyle der: Bilinmelidir ki bu şekilde geldiğinde atıf fa'sına ihtiyaç duyulmaz, cümlenin kendisinden önceki ile irtibatından dolayı ilginç bir şey ifade eder. Sonundaki sözün müstenef olmadan hem kesik hem de vasl edilmiş olarak müstenef olduğunu görürsün⁵⁹.

Belagat âlimleri başında لم ve لمّا olmayan şimdiki ve gelecek zamana ait edatlar getirilmeyen bir fiili muzari ihtiva eden haber cümlesi fiili muzarinin delaleti gereğince, cümle ister olumlu olsun ister olumsuz olsun, birisi bu delaletten uzaklaştırmadığı sürece olayın peş peşe yenildiğini ifade etmekle birlikte cümledeki hükümle ilgili olayın yenildiğini ifade ettiği görüşündedir⁶⁰.

Fiil cümleleri de belagat ifade ederler.

"يُؤْفُونَ بِالَّذِينَ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا":

"O kullar adaklarını yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar."⁶¹

يُؤْفُونَ kelimesi muzari sigasında gelmiştir, iman ve salih ameller işleme konusunda verdikleri sözlerine sadık kalmış olduklarına delaleten kullanılmıştır⁶². يَخَافُونَ kelimesi o günün şerrinden yeniden korktuklarına delalet etmek üzere muzari sığısıyla gelmiştir⁶³.

"شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا" kelimesinde gelecek zaman sığısı (وسيكون شره مستطيرا) kullanılmamıştır, çünkü her ne kadar lafzi olarak mazi zaman kalıbı içeriyor gibi görünse de kendisi gelecek zaman anlamı taşımaktadır⁶⁴.

⁵⁸ Habannakî, *aynı eser*, s. 460.

⁵⁹Ebû Bekr Abdulkahir b. Abdirrahman el-Curcanî, *Delâilu'l-İ'caz*, I, (thk. Dr. Muhammedu't-Tancî), Beyrut 1995, s. 212.

⁶⁰ Habannakî, *aynı eser*, s. 166.

⁶¹İnsan, 76/7.

⁶²İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 379.

⁶³İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 379.

⁶⁴er-Razî, *aynı eser*, XXX, s. 215.

"يَحْبُونَ" kelimesinin muzari kalıbında gelmesi bu işin tekrar ettiğinin göstergesidir⁶⁵.

"يَذْرُونَ" kelimesinin muzari kalıbında gelmesi bu işi sürekli yaptıklarının ve sürekli tekrarlandığını göstermektedir⁶⁶.

"وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا"

"Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler."⁶⁷

"يُطْعَمُونَ" muzari kalıbında gelmiş olan bir fiildir. Fakirlere, yetimlere ve düşkünlere sürekli olarak yedirmekten bahsetmektedir⁶⁸.

"الطعام" (yiyecek) kelimesi özellikle zikredilmiştir çünkü bu kelime hayatı kurtaran, insanı ıslah eden ve unutulmayacak ihsanlar barındırmaktadır.⁶⁹

"فاسجدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ". Buradaki emir kalıbı zorunluk ifade eder⁷⁰.

İnsan suresinde beyan ilmiyle ilgili olan sanatlar da vardır. Bunlardan birisi kinayedir.

Kinaye; sözün hakiki manada gelebilecek şekilde başka bir manada kullanılmasıdır.⁷¹ Kinaye, Arapların konuşmalarında ve sözlerinde fazlaca bulunması sebebiyle beyan ilminin en önemli konularından biri sayılır. Kinaye bir şeyi söyleyip başka bir şeyi kastetmektir.

"إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا"

"Şüphesiz ki, Kurânı sana elbette biz indirdik biz."⁷²

Bu, remzî kinayedir, çünkü haber tümüyle gerçek anlamında kullanılmıştır. İşte bu, tespit ve teyittir.⁷³

⁶⁵İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 408.

⁶⁶İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 409.

⁶⁷İnsan, 76/8-9.

⁶⁸ez-Zuhaylî, *aynı eser*, XXIX, s. 286.

⁶⁹ez-Zuhaylî, *aynı eser*, XXIX, s. 289.

⁷⁰er-Razî, *aynı eser*, XXX, s. 228.

⁷¹el-Kazvinî, *aynı eser*, I, s. 301.

⁷²İnsan, 76/23-26.

⁷³İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 402.

"بِتَلِيهِ" kelimesi kinaye olarak kullanılmıştır. İbtinanın gerçek anlamı ihtibar (imtihan, deneme) dir. Burada büyük ve yüce bir emirle mükellefiyete kinaye olarak değinilmiştir⁷⁴.

"سميعاً بصيراً" anlamak ve ayırt etmek için kinaye olarak kullanılmıştır⁷⁵.

"لَا يَرُونَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا" güneşin görülmemesindeki ifade kinaye olarak güneşin varlığının yok sayılması anlamında kullanılmıştır. Takdir ise şöyledir: لا يرون فيها شمساً ولا قمرأً ولا حرأً ولا زمهريراً⁷⁶.

"بُكْرَةً وَأَصِيلًا" sabah namazı ve ikindi namazını anlatmak için kinaye olarak kullanılmıştır⁷⁷.

"مِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ" Akşam ve yatsı namazı için kinaye olarak kullanılmıştır⁷⁸.

"وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا" emrin sabretmekle güçlenmesi sağlandığı için nehiy vardır. Günah ve küfrü birleştirmiştir, bu iki vasfın her biri, diğerini kapsamaktadır. Bu iki vasf inat ve inkârlarıyla bilinen iki şahsı anlatmaktadır. Bunlardan birisi füsuk ve günahlarıyla bilinen Utbe b. Rabia, diğeri ise zulmü ve küfrü ile tanınan Velid b. Muğire'dir⁷⁹.

"وَدَلَّلْتُ فُطُوفَهَا تَدْلِيلًا" yani o büyük ağaçlardaki meyveleri hiç bir zorluk olmadan ağaçları ekip bükmeden toplamışlardır. Buradaki التذليل kelimesi kolaylık için kullanılmıştır. (القطف) kelimesinin kendisine isnat edilmesi de mecazi anlamdadır. (الظلال) kelimesi ise ağaçlar için kinaye olarak kullanılmıştır⁸⁰.

Surede mecaz sanatını da görmekteyiz.

Mecaz, konulduğu mana, sözlük anlamının dışında kullanılan lafızdır. Mecaz iki türdür. Mecaz-ı mürsel ve mecaz-ı aklî:

Mecaz-ı mürsel: Asıl manasını kastetmeye engel olan bir karineyle birlikte teşbihin dışındaki bir alakadan dolayı asıl anlamı dışında

⁷⁴İbn Aşur, *aynı* eser, XXIX, s. 375.

⁷⁵İbn Aşur, *aynı* eser, XXIX, s. 375.

⁷⁶İbn Aşur, *aynı* eser, XXIX, s. 389.

⁷⁷ez-Zemahşeri, *aynı* eser, IV, s. 674.

⁷⁸ez-Zemahşeri, *aynı* eser, IV, s. 674.

⁷⁹İbn Aşur, *aynı* eser, XXIX, s. 402-404.

⁸⁰İbn Aşur, *aynı* eser, XXIX, s. 390.

kullanılan kelimedir⁸¹. Teşbih alakasından kurtulmuş olduğu için mecaz-1 mürsel denilmiştir.

Mecaz-1 aklî: Bir fiili veya fiil manasına gelen ismin kendi failine isnadına engel olan bir karîne bulunmak şartıyla bir ilgi yüzünden, mütekellime göre, gerçek failinden başkasına isnat edilmesidir. Çoğunlukla bu isnatta gerçek failinden başkasına isnadına engel olan karine, fikrî karinedir. Ona delalet eden şey ibarede gelmese bile zihinler onu idrak eder⁸². Çünkü Allah'ın kula şükreden olması imkansızdır. Fakat kastedilen, amellerinin karşılığı olan sevaptır.

Aklî Mecaza örnekler:

"يَوْمًا عَبُوسًا" kelimesinde o günü "عَبُوسًا" olarak tanımlamaları mecazî üslup kullanılmasıdır.⁸³ Mecazın çeşidi ise, akli mecazdır, "abus" kelimesinin güne isnat edilmesi bir şeyin zamana isnat edilmesidir⁸⁴.

"سَعَيْكُمْ مَشْكُورًا" mecaz-1 aklî üslubuyla, meşkur kelimesi (السعي) a isnad edilmiştir⁸⁵.

Mecaz-1 mürsele örnekler:

"وَدَانِيَّةٌ عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلَّتْ فُطُوفُهَا تَذَلِيلًا"

"Üzerlerine cennetin gölgeleri sarkmış, cennetin meyveleri (kolayca alınacak şekilde) yakınlaştırılarak hazırlanmıştır."⁸⁶

"وَدَانِيَّةٌ عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا" mecaz-1 mürseldir ve ağacın dalları kastedilmiştir lüzum alakasıyla, biz ona yolu bildirdik. O ya şükrederdi, ya da inkar ederdi⁸⁷.

أي السبيل den kasıt, şükür ve küfürdür ve mecaz olarak kullanılmıştır⁸⁸.
عر فناه السبيل، أي إما سببياً شاكراً، وإما سببياً كفوراً

İnsan suresinin bazı ayetlerinde teşbih bulunmaktadır.

⁸¹ Uzun-diğerleri, aynı eser, s. 161.

⁸² Habannakî, aynı eser, s. 666-684.

⁸³ ez-Zemahşeri, aynı eser, IV, s. 669.

⁸⁴ ez-Zuhaylî, aynı eser, XXIX, s. 286.

⁸⁵ İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 401.

⁸⁶ İnsan, 76/14.

⁸⁷ İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 390.

⁸⁸ ez-Zemahşeri, aynı eser, IV, s. 666; er-Razî, aynı eser, XXX, s. 211; el-Endülüsî, Tefsiru'l-Bahru'l-Muhit, X, s. 360.

Teşbih-i belîğ, teşbih edatı ve vechü’ş-şebeh zikredilmeyen teşbihtir⁸⁹. Bunlar, surede teşbihin güzellikle ilgili manasını somutlaştıran belâğî tabloları ortaya koymaktadır.

- "كان مزاجها كَأَفُورًا" teşbihtir, kokusu kafur gibidir⁹⁰.

"كَانَتْ قَوَارِيرًا" kelimesindeki "كانت" fiili mübalağalı teşbihtir. Şeffaflıkta القوارير gibidir⁹¹.

"وَإِذَا رَأَيْتَ نَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا"

"Orada, görünce (sonsuz) nimetler ve büyük bir mülk (hükümranlık) görürsün."⁹²

"مُلْكًا كَبِيرًا" mübalağa teşbihidir.

Yeni sahibin nimetler içinde yüzdüğü büyük mülkün durumlarına örnek verilmiştir. Bu teşbihin amacı müşebbehi akılların idrakine yaklaştırmaktır⁹³.

"وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنُورًا"

"Çevrelerinde, gördüğünde saçılmış inciler sanacağıın, hep aynı gençlik ve güzellikte kalacak hizmetçiler dolaşır."⁹⁴

"حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنُورًا" güzelliklerinden ve renklerindeki berraklıktan ötürü parlayan incilere benzetilmiştir⁹⁵.

Surede bulunan sanatlardan biri de istiâredir.

Beyan âlimlerine göre, istiare, bir kelimenin müşabehet alakasıyla ve aslî manasının kastedilmesine mani bir karinenin varlığı sebebiyle kendi hakiki manasının dışında kullanılmasıdır. İstiare, sözün luğavî kullanılışında mecaz türündendir. Aslında o, müşebbehin, teşbih edatının ve vechü’ş-şebehin kaldırdığı bir teşbihtir. Ondan sadece müşebbeh bihe delalet eden şey kalmıştır. İstiare iki çeşittir:

⁸⁹ Habannakî, aynı eser, s. 596.

⁹⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman İbn Atiyye el-Endelusî, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitabi'l-Aziz*, V, (thk. Abdusselam Abduşşafi Muhammed), Lübnan 1993/1413, s. 408.

⁹¹ İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 390.

⁹² İnsan, 76/20.

⁹³ İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 398.

⁹⁴ İnsan, 76/19.

⁹⁵ İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 398.

1) İstiareyi Tasrihiyye

Bu daha önce söz teşbihken, aslında müşebbeh bih olan lafzın açıkça zikredildiği istiaredir.

2) İstiareyi Mekniyye

Müşebbeh bih zikredilmeyen ve onun levazımından biri zikredilmek suretiyle kendisine işaret edilerek yapılan istiaredir.⁹⁶

İnsan suresinin bazı ayetlerinde istiare vardır. Onlar beyanın en ince ifadelerini en güzel tasvirlerini getirmiştir. Bunun örnekleri:

كان شرُّهُ مُسْتَطِيرًا bu ayette isti'are vardır, uçmak (tayaran) anlamındadır, kötülük kuşların gökyüzünde yayılıp uçmasına benzetilmiştir.⁹⁷

Günün kötülüğünü uçan bir kuşa benzetti. Müşebbeh bih hazfedilmiştir. O da tair (kuş) dir. Ona delalet eden bir şey bıraktı. O da مُسْتَطِيرًا yani istiare-i mekniyyedir. Yüce Allah sanki şöyle buyurmuştur: Onlar, kötülüğü açık, belli ve yüksek ve yaygın olan bir günden korkarlar. Yüce Allah'ın إِنَّا نَخَافُ sözünde istiare-i mekniyye vardır.

Günün çetinliğini asık suratlı ve çatık kaşlı birisine benzetti. Müşebbeh bih olan insan hazfedildi. Ona delalet eden العبوس bırakıldı. Burada istiare-i mekniyye vardır.

"إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا"

"Biz, asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız."⁹⁸

"يفجرونها تَفْجِيرًا" et-tefcir, yerden suyun fışkırmasıdır ya da su için yerin kazılmasıdır, "herkes kendisi için bir su kanalı kazdırdı" bu söylem, 'isti'are' üslubundan kaynaklanmaktadır.⁹⁹

İstikayı (su çekmeyi ve temin etmeyi), tefcire (su için kanal açmaya) benzetti. Müşebbeh hazf edildi. Müşebbeh bih yani tefcir bırakıldı. Bu istiare tasrihiyyedir.

"وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا"

⁹⁶ Habannakî, aynı eser, s. 635-636, 646.

⁹⁷İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 380-383.

⁹⁸İnsan, 76/9-10.

⁹⁹İbn Aşur, aynı eser, XXIX, s. 382.

“Orada, görünce (sonsuz) nimetler ve büyük bir mülk (hükümranlık) görürsün.”¹⁰⁰

"كبيراً" kelimesi, istiare dir ve yüceliği anlatmaktadır¹⁰¹. Bu üsluba isti'are-i tasrihiyye denilmektedir.

"إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذُرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا"

“Şunlar (inanmayanlar) dünyayı tercih ediyorlar ve çetin bir günü arkalarına atıyorlar.”¹⁰²

"يَوْمًا ثَقِيلًا" cümlesinde (الثَقِيلِ) kelimesi şiddeti ve saçtığı korkuyu anlatmak için kullanılmıştır¹⁰³. Bu üsluba isti'are-i tasrihiyye denilmektedir.¹⁰⁴

İnsan suresinde Bedî’ ilmiyle ilgili sanatlar da bulunmaktadır. Tıbak sanatı, bunlar arasındadır.

Tıbak’a mutabakat ve tezat da denilir. Tıbak, cümlede birbirine zıt olan iki şeyi yani iki manayı bir araya getirmektir. Bu her iki kelime isim, fiil, harf olabilir. Tıbak özel ve farklı etkisi olan bir bedî’ sanattır. Bu zıtların bir araya gelmesiyle bazı tıbaklar ve bir birine zıt ruh haleti ortaya çıkarmaktadır.

"يحبون", "يذرون", "شمساً", "و زمهريراً", "بكرة", "وأصيلاً", "شاكراً", "و كفوراً" kelimeleri arasında tıbak vardır¹⁰⁵.

Başka bir bedî’ sanatı da cinastır.

Cinas, iki kelimenin telaffuz bakımından birbirine benzemesi ve mana yönünden birbirinden farklı olmasıdır¹⁰⁶. İnsan suresinin bazı ayetlerinde cinas vardır. Onlardaki cinas son derece güzel ve sanki belagata ait büyüdür. Cinastan manaya güç ve lafızlara belagat veriyor.

يطعمون والطعام kelimeleri arasında cinas-ı iştikak vardır¹⁰⁷.

¹⁰⁰İnsan, 76/20.

¹⁰¹İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 398.

¹⁰²İnsan, 76/27-28.

¹⁰³ez-Zemahşeri, *aynı eser*, IV, s. 675; er-Razî, *aynı eser*, XXX, s. 229; ez-Zuhaylî, *aynı eser*, XXIX, s. 303.

¹⁰⁴Muhyiddin ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kurân ve Beyanihi*, XV, Suriye (tarihsiz), s. 329.

¹⁰⁵es-Sabunî, *aynı eser*, III, s. 443; ez-Zuhaylî, *aynı eser*, XXIX, s. 302.

¹⁰⁶el-Kazvinî, *aynı eser*, I, s. 354.

¹⁰⁷ez-Zuhaylî, *aynı eser*, XXIX, s. 286.

"فَوَقَّاهُمْ وَلَقَّاهُمْ" kelimeleri arasında cinas-ı gayr-ı tam vardır¹⁰⁸. İbn Aşur bunun cinas-ı muharref olduğunu söylemiştir¹⁰⁹.

İnsan suresinde seci sanatına dair örnekler de görmekteyiz:

Seci, nesirde iki fasılının son harflerinin aynı olmasıdır. Nesirde seciler şiirdeki kafiyeler gibidir¹¹⁰.

مَذْكُورًا، بَصِيرًا، مَنثورًا، طَهُورًا، كَفُورًا kelimeleri ise سَجْعَ مَرَصَعٍ olarak gelmiştir¹¹¹. Yine aynı şekilde مَشْكُورًا، طَهُورًا، كَبِيرًا، تَقْدِيرًا، قَوَارِيرًا، زَمَهْرِيرًا kelimeleri arasında seci vardır.

Leff ü Neşr sanatı da, İnsan suresinde yer almaktadır.

Tafsil ve icmal yoluyla birden fazla lafzı zikrettikten sonra mercilerini dinleyicinin tayin edeceğine güvenerek bu lafızların her biri ile ilgili diğer lafızları sıralamaktır¹¹².

"إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لِرُؤْفَةِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا غَمَطْرِيرًا "

*"(Yedirdikleri kimselere şöyle derler:) Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz. Çünkü biz, asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız."*¹¹³

"إِنَّا نَخَافُ" zikri, الألف والتشعر المعكوس zıt leff ü neşr üslubu ile gelmiştir. Yemek kelimesinin zikrinden sonra yiyecek dağıttıkları kişilere geçmesi cümlenin gidişatını güzelleştirmek içindir. Aynı şekilde, hesap gününün korkusundan bahsedildikten sonra o günün şerrinden Allah'ın kendilerini nasıl koruyacağından ve kalplerine inecek olan sevinç ve nimetlerden bahsetmektedir¹¹⁴.

Ayetin başlangıcı kendinden önceki isti'naf üslubuna dayanarak isti'naf-ı beyanîdir. "إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا" kâfirlere neler hazırlandığını bilmek isteyen, aynı zamanda şükür edenlerin kazanacağı sevabı da

¹⁰⁸ez-Zuhaylî, *aynı eser*, XXIX, s. 286.

¹⁰⁹İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 388.

¹¹⁰el-Kazvinî, *aynı eser*, I, s. 362.

¹¹¹ez-Zuhaylî, *aynı eser*, XXIX, s. 281-282.

¹¹²el-Kazvinî, *aynı eser*, I, s. 332.

¹¹³İnsan, 76/9-10.

¹¹⁴İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 286.

görebilmektedir. "شَاكِرًا" şükreden kelimesi "كُفُورًا" küfredenler/inkar edenler kelimesinden önce zikredilmiştir ve ألف والنَّشْر المعكوس üslubu kullanılmıştır¹¹⁵.

Aynı surede hüsn-i taksim adlı sanatı da görmekteyiz.

Taksim, birden fazla sayıda şeylere söyledikten sonra bunlardan her birine bağlı bir şeyi tayin yolu ile ortaya koymaktır¹¹⁶.

Bu ayette hüsn-i taksim mevcuttur, öyle ki, eğer şükreden ise alacağı sevaba, eğer kâfir ise, karşılaşıacağı azaba temas ederek iki grubun alacakları karşılığa da değinmektedir.¹¹⁷

Bu surede mübalağa sanatını da görüyoruz.

Mübalağa, bir vasfın şiddet ve zaaf bakımından imkânı çok güç olan bir dereceye veya gerçek olması imkânsız olan bir mertebeye çıkarılarak ifade edilmesidir. Mübalağa, bedî' ilminde manevî güzelleştirme türlerinden birisidir. Bu surede mübalağa değişik bir üslupla gelmiştir. Bunlardan فَعِيل ve فَعُول gibi mübalağa sığasında gelenler vardır.¹¹⁸ Mübalağaya delalet eden bir üslupla gelenler şöyledir:

"سَمِيعًا بَصِيرًا" mübalağa kalıbında kullanılmıştır. Çünkü insan, hayvanın işitme ve görmesinden daha dikkatli ve ayırt edici biçimde görmekte ve işitmektedir¹¹⁹.

كُفُور mübalağa kalıbındandır, doğrudan kâfir kast edilmemiştir. Genel olarak insanoğlunun küfürle ilgili davranışlardan arınmadığını vurgulamak içindir ve küfre dalmaktan sakındırmak içindir¹²⁰.

"طَهُورًا" kelimesi mübalağa sığasındadır. Tahir anlamına gelmektedir¹²¹.

الطَّعَامُ عَلَى خُبِّهِ يَطْعَمُونَ cümlesi mübalağa sığasıdır, yani ihtiyaçlarından ve istemelerinden ötürü anlamındadır¹²².

¹¹⁵İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 380.

¹¹⁶ el-Kazvinî, *aynı eser*, I, s. 334.

¹¹⁷ez-Zemahşeri, *aynı eser*, IV, s. 666.

¹¹⁸ Habannakî, *aynı eser*, s. 804.

¹¹⁹İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 375.

¹²⁰ez-Zuhaylî, *aynı eser*, XXIX, s. 281.

¹²¹İbn Aşur, *aynı eser*, XXIX, s. 401.

¹²²el-Kazvinî, *aynı eser*, I, s. 158.

"فاسجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ" Buradaki emir kalıbı zorunluluktandır. Mübalağa sıgasından ötürü tekrarlanmıştır¹²³.

"كفوراً" kelimesinin özellikle seçilmiş olmasının nedeni ise nankörlüğün; en kötü günahlardan sayılmasıdır¹²⁴.

İnsan suresinde mukabele sanatı da mevcuttur.

Mukabele, aralarında tenasüp bulunan iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra aynı tertibe göre mana yönünden onların zıddı olan lafızların sıralamaktır.¹²⁵ Mukabele (karşılaştırma) üslubudur. Muhabbet, terk ve acele etmek ve kalmak gibi cümleler karşı karşıya getirilmiştir.¹²⁶

Mukabele üslubuyla sıkça karşılaşmaktayız. Örnek: (النعميم والعذاب) nimet ve azaplar ifadelerinde İbn Kayyim'in de dediği gibi burada maksat, kim bir şeyle karşılaşırsa konuşmacı kelimeyi başka, anlamını da başka olarak ele alırsa, lafız ve mana anlamında mukabele gerçekleşmiş olur. İnsanın fitratı bu şekilde güzel ve renkli ifade edilen cümlelere meyillidir¹²⁷.

et-Tekabul ilkesi, cümlelerin içindeki dengeyi, güzelliği ve sistematik bütünlüğü sağlamaktadır. Bununla birlikte, musiki ve beste gibi sanat dallarında da kullanılmaktadır. Kur'an'da bu ahengin var oluşuna sıkça rastlamaktayız. Bu şekilde ayetler sanatsal birer beyan kaynağı ve insanların kalplerine tesir sebebi olmaktadır¹²⁸.

et-Tekabul üslubu daha çok kâfirlerin çekecekleri azap ve kurtuluş sahiplerinin (el-Ebrar) mükâfatlandırılacakları sahnelerde geçmektedir. Buradaki nimet ve azap sahneleri, diğer surelerdekinden farklı olarak gelmiştir. Çünkü azap sahnesinden bir ayette îcaz üslubuyla bahsetmiştir. Ancak nimetlerle ilgili olan âyetleri detaylı bir şekilde 18 ayette açıklamıştır. Bu, surenin genel gidişatına uyum sağlamaktadır. Kâfirler için vaat edilen azap biçimleri ele alınmıştır (سلاسل وأغلالا وسعيرا) ve bundan

¹²³er-Razî, *aynı eser*, XXX, s. 228.

¹²⁴er-Razî, *aynı eser*, XXX, s. 228.

¹²⁵ el-Kazvinî, *aynı eser*, I, s. 321.

¹²⁶ez-Zuhaylî, *aynı eser*, XXIX, s. 302.

¹²⁷Muhammed b. Ebî Bekr İbnu'l-Kayyim el-Cevzî, *el-Fevaidu'l-Muşevvak ila 'Ulumi'l-Kurân*, Beyrut (tarihsiz), s. 147.

¹²⁸Ahmed Ebû Zeyd, *et-Tenasub el-Beyan fi'l-Kurâni'l-Kerim*, Menşuratu Kulliyati'l-Âdab ve'l-Ulumi'l-İnsaniyye, Fas (tarihsiz), s.129.

fazlası zikredilmemiştir. Bilakis nimet ve mükâfatla ilgili olan sahnelere vurgu yapılmış ve detaylı biçimde zikredilmiştir. Diğer surelerde nimetlerle ilgili birçok sahne zikredilmiş olsa da detaylar, incelik, çeşitlilik açısından yeni ve diğerlerinden farklı bir anlatım tarzıyla gelmiştir. Ebrar (arınmış olanlar) öyle bardaklardan içiyorlar ki ifadesi şu şekilde zikredilmiş; "لا لَعُو فِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ" ya da "لا يُصَدِّعُونَ عَنْهَا وَلَا يَنْزِفُونَ" şeklinde geçmiştir. Ancak mahiyeti ve şekli daha sonra "مِنْ تَسْنِيْمٍ" olarak verilmiştir. Sonra bahsedilen içeceğin sunulduğu bardak ile ilgili şu ayeti görüyoruz "كَانَ مِرْأَجُهَا كَأَفْوَرًا".

Bir başka ayette de "رَنْجِيْبًا" geçer, içenleri bir olsa da her seferinde ayrı bir şekilde vasıflandırılmıştır¹²⁹. et-Tekabul üslubunun bize, bu surede, uzun yolculuğun anımı detaylı bir şekilde anlattığını görüyoruz ve insanın yaratılış evresinden sonunun cennet ve cehennem ile bitmesine kadar olan tüm serüvene şahit oluyoruz. Aynı şekilde Kur'an'ın yolu da bize bunları açıklamaktadır.

Burada öneminden ve konumuzla ilgisi yönünden ilm-i münasebetten (uyumluluk) bahsetmek yerinde olacaktır.

İlm-i münasebet kişinin sözünün değeri ile derecesini belli ettiği ilimdir. Bu ilmin faydası ise kelâmı birbiri içerisine almasıdır. Böylece o, söz ve cümleler arasındaki bağı güçlendirir ve türetilen kelime parçaları birbirine uyumlu hale gelir¹³⁰. Modern dönem araştırmacıları bu şekilde belagat ilminin ince detaylarını kapsayan bölümlere özel ilgi göstermektedirler. Bu ilim, gün geçtikçe derinleşip genişlemiş ve insanların bu ilim hakkındaki kelâmı azalmıştır. İlm-i münasebet, belagat ilmindeki edebî metinlerin kapsadığı kavramlara dâhil olmadan kendi varlığını koruyan ve belagat ilminin en önemli kısmı olarak ele alınan ilimdir.

İnsan suresi kendisinden önceki sure ile üç noktada buluşmaktadır:

- a) Kıyamet suresinin sonunda Allah'ın insanı bir nutfe (meni)den yarattığına değinilmiştir. Daha sonra iki şeyden yani kadın ve erkekten bahsedilmiştir. Bu surenin başlangıcında aynı vurgu

¹²⁹Seyyid Kutub İbrahim Hüseyin eş-Şâzeli, *Meşahidu'l-Kıyameti fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, Daru'l-Me'arif, s. 218-219.

¹³⁰Bedruddin Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kurân*, (thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim), Beyrut 1980, s.36.

insanların babası sayılan Âdem'in yaratılışından bahsederek yapılmıştır. Âdem'in hidayetinden sonra insanoğlunun nankör ve şükür ehli olarak iki gruba ayrılmasından bahsedilmiştir.

- b) Surede Cennet ve Cehennem hallerinden bahsedilmiştir ve tek tek sıfatlarına değinilmiştir.
- c) Kıyamet suresinde Allah, fâcirlerin kıyamet gününde karşılaştıkları azaptan bahsederken, bu surede ebrar yani kurtuluş sahiplerinin mükâfatı olan nimetlere değinmiştir¹³¹.

Bu çalışmamızın sonunda varmış olduğumuz noktada görüyoruz ki bir surenin başlangıcı ve sonu arasındaki uyum, belagat açısından yüce özelliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Surenin başlangıcında şu ayet gelmiştir: “هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا”، sonunda ise “يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا”. Bir nutfeden yaratılan ve kendisine görme ve işitme özelliği verilen insanın sonunun neler olabileceğini, cennet ve cehennem ile sonuçlanabileceğini göstermektedir ve bu da surenin konusuna uyumluluk sağlamaktadır. Surenin üslubuna değinecek olursak yücelik ve güçlülük görmekteyiz. Bunun kaynağı ise; lafızlardaki sadelik, tekrarin, te'kit edatlarının ve harflerinin sıkça kullanılmasıdır¹³².

Sonuç

Kur'an, belagatın en yüksek noktasındadır. Bu bakımdan Kur'an'da hem Arapların hem de Arap olmayanların benzerini ortaya koyamayacakları bir i'caz özelliği vardır. Dolayısıyla Ku'ran, i'caz, teşbih, istiare, kinaye, fasılalar, mübalağa gibi belagatın bütün konularında en üst seviyededir. Pek tabii, Kuran'ın “İnsan” adlı suresinde de bazı belagat sanatları mevcuttur. Ayrıca Kur'an'da kelamı meydana getiren lafız, mana ve ikisi arasındaki uyum ve irtibat dengesi en üst düzeyde korunmuş olup, böylece o erişilmesi mümkün olmayan bir üstünlüğü elde etmiştir.

¹³¹Burhaneddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer el-Baka'i, *Nuzumu'd-Durer fi Tanasubi'l-Ayât ve's-Suver*, (thk. Abdurrezzak Galib el-Mehdi), Beyrut 1995/1415, s. 131; Ahmed b. İbrahim İbnu'z-Zubeyr es-Sakafi, *el-Burhan fi Tanasubi Suveri'l-Kurân*, XXIX, Fas 1990/1410, s. 279.

¹³²Ahmed Bedevî, *Min Belağati'l-Kurân*, Mısır 1995, s. 244.

Kaynakça

- el-BAKA'Î, Burhaneddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Nuzumu'd-Durer fi Tanasubi'l-Ayât ve's-Suver*, (thk. Abdurrezzak Galib el-Mehdi), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995/1415.
- BEDEVÎ, Ahmed, *Min Belağati'l-Kur'ân*, Nahzetu-Mısr, 1995.
- el-BEYZAVÎ, Nasruddin Ebû Abdillâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şiraz, *Envaru't-Tenzil ve Esraru'l-Te'vil*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1414.
- el-CÂRÎM, Ali ve Mustafa Emîn, *el-Belağatu'l-Vadiha*, Daru'l-Marife, Kahire 1969.
- el-CÛRCÂNÎ, Ebû Bekr Abdulkahir b. Abdirrahman, *Delâilu'l-Î'caz*, I, (thk. Muhammedu't-Tancî), 1. Baskı, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- _____ *et-Tarifât*, 1. Baskı, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1403/1983.
- ed-DERVÎŞ, Muhyiddin, *İ'rabu'l-Kurân ve Beyanuhu*, Daru'l-İrşad, Suriye (tarihsiz).
- EBÛ HAYYAN EL-ENDELÛSÎ, Muhammed b. Yusuf, *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhit*, (thk. Sıdkı Muhammed Cemil), Daru'l-Fikr, Beyrut 1420.
- EBU KASIM EL-CEZÎ, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kulli, *et-Teshilu li-Ulumi't-Tenzil*, (thk. Muhammed Salim Haşim), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995/1415.
- EBÛ ZEYD, Ahmed, *et-Tenasub el-Beyan fi'l-Kurâni'l-Kerim*, Menşuratu Kulliyati'l-Adab ve'l-Ulumi'l-İnsaniyye, Rabat, Câmi'atu Muhammedi'l-Hamis, Fas (tarihsiz).
- HABANNAKÎ, Abdurrahman b. Hasan, *el-Belağatu'l-Arabiyye Ususuha, Ulûmuha ve Funûnuha*, 1. Baskı, Daru'l-Kalem, Dımaşk 1416/1996.
- İBN 'AŞUR, Muhammed et-Tahir b. Muhammed et-Tunusi, *et-Tahrîr vet-Tenvîr*, Daru't-Tunusiyye lin-Naşr, Tunus 1984.
- İBN ATİYYE EL-ENDELÛSÎ, Ebû Muhammed Abdulha b. Abdurrahman, *el-Muharriru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, (thk. Abdusselam Abdu's-Şafi Muhammed), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 1993/1413.
- İBNU'L-KAYYİM EL-CEVZİYYE, Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyun, *el-Fevaidu'l-Muşevvak ila Ulumi'l-Kurân*, Daru'l-Kutubil-İlmiyye, Beyrut (tarihsiz).

İBNU'Z-ZUBEYR ES-SEKAFÎ, Ahmed b. İbrahim, *el-Burhan fi Tenasubi Suvâri'l-Kurân*, Vizâratu'l-evkâf ve's-şuûni'd-dîniyye, Fas 1990/1410.

el-KAZVİNÎ, Celaledin Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed, *el-Îzah fi Ulûmi'l-Belağâ (el-me'ani, el-beyan, el-bedî')*, İbrahim Şemsuddin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1424.

el-KURTÛBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Tefsiru'l-Kurtûbî el-Câmi ' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (thk. Ahmed el-Burdevânî, İbrahim Etfeyyeş), Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire 1964.

MATLÛB, Ahmed, *Esâlibu'l-Belağâ*, 1. Baskı, Vekaletu'l-Kuveyt, Kuveyt 1980.

er-RAZÎ, Fahreddin Muhammed b. Ömer et-Temîmî, *Mefatihü'l-Gayb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000/1421.

es-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tafâsir*, Daru'l-Kelami'l-Arabi, Halep 1994/1414.

SEYYÎD KUTUB, İbrahim Hüseyin eş-Şazeli, *Meşahidu'l-Kıyameti fi'l-Kurâni'l-Kerim*, Daru'l-Mearif, (tarihsiz).

es-SUYÛTÎ, Abdurrahman, *el-Belağatu'l-Kurân'iyye*, (thk. Seyyîd el-Cemilî), Daru'l-Marife, Kahire 1993.

el-UKBERÎ, Ebû'l-Beka Abdullah b. el-Huseyn b. Abdullah, *et-Tibyan fi İ'rabi'l-Kurân*, (thk. Ali Muhammed el-Becavî, İsa el-Banî el-Halebî ve Şürekauhu), (tarihsiz).

UZUN, Tacettin, ve diğerleri, *Anlatımlı Belağat*, 1. Baskı, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2008.

ez-ZEMAŞERÎ, Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakâiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil fi Vucuhi'l-Te'vil*, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut 1407.

ez-ZERKEŞÎ, Bedruddin, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kurân*, (thk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim), Daru'l-Fikr, 1980.

ez-ZUHAYLÎ, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsiru'l-Munir fi'l-Akide ve's-Şeri'a ve'l-Menhac*, Daru'l-Fikri'l-Muasır, Dımeşk 1418.